ZOFIA SZALCZYK

Zróżnicowanie warunków produkcji i zasobów rolnictwa w Wielkopolsce

W opracowaniu podjęto próbę charakterystyki podstawowych zasobów rolnictwa (ziemi, środowiska przyrodniczego, pracy, struktury agrarnej) województwa wielkopolskiego w okresie bezpośrednio przed jego utworzeniem. Celem opracowania jest ukazanie w ujęciu przestrzennym podobieństw i różnic w zasobach rolnictwa w województwie wielkopolskim. Wskazanie różnic w tych zasobach ułatwi identyfikację problemów rolnictwa i obszarów wiejskich, może być pomocne w budowaniu strategii i programów rozwoju w tej dziedzinie gospodarki w różnej skali: gminy, powiatu, województwa. W pracy wykorzystano materiały: Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Banku Danych Lokalnych GUS, powszechnego spisu rolnego w 1996 r. oraz dane Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach. Województwo wielkopolskie zostało powołane z dniem 1.01.1999 r. Obejmuje swym zasięgiem tereny byłego województwa poznańskiego, większość terenów byłych województw: konińskiego, kaliskiego, leszczyńskiego i pilskiego oraz część byłych województw bydgoskiego, gorzowskiego i zielonogórskiego. Obejmuje 35 powiatów, w tym 31 powiatów ziemskich i 4 powiaty grodzkie (miasta na prawach powiatu). W skład województwa wchodzi 226 gmin, w tym 19 gmin miejskich, 89 miejsko-wiejskich i 118 gmin wiejskich. Województwo wielkopolskie zajmuje obszar o powierzchni 29 825,6 km^2, co stanowi 9,5% terytorium kraju. Zamieszkuje je około 3346,0 tys. ludzi. Spośród ogółu ludności 42,4% mieszka na wsi. Znaczna część obszaru województwa (21 powiatów) cechuje się małą gęstością zaludnienia (poniżej 100 osób na 1 km^2), co wskazuje na jego wiejski charakter[1]. Należy zauważyć, że województwo wielkopolskie ma 759,8 tys. ha lasów, które zajmują 25,5% jego powierzchni. Lesistość województwa jest niższa niż średnia w kraju. W Polsce lasy zajmują 28,4% ogólnej powierzchni kraju.

[1] Województwo wielkopolskie w 1998 r., [w:] *Ważniejsze dane o województwie, powiatach i gminach*, US, Poznań 1998.

Wielkopolska dysponuje znaczącym w skali kraju potencjałem wytwórczym rolnictwa. Zasoby użytków rolnych w województwie wielkopolskim wynoszą 1896,4 tys. ha i zajmują 66,6% powierzchni ogólnej tego województwa. Użytki rolne województwa wielkopolskiego stanowią 10,3% ogółu użytków rolnych w Polsce. Sposób użytkowania gruntów rolnych w województwie przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Grunty i ich struktura w województwie wielkopolskim (stan – czerwiec 1998 r.)

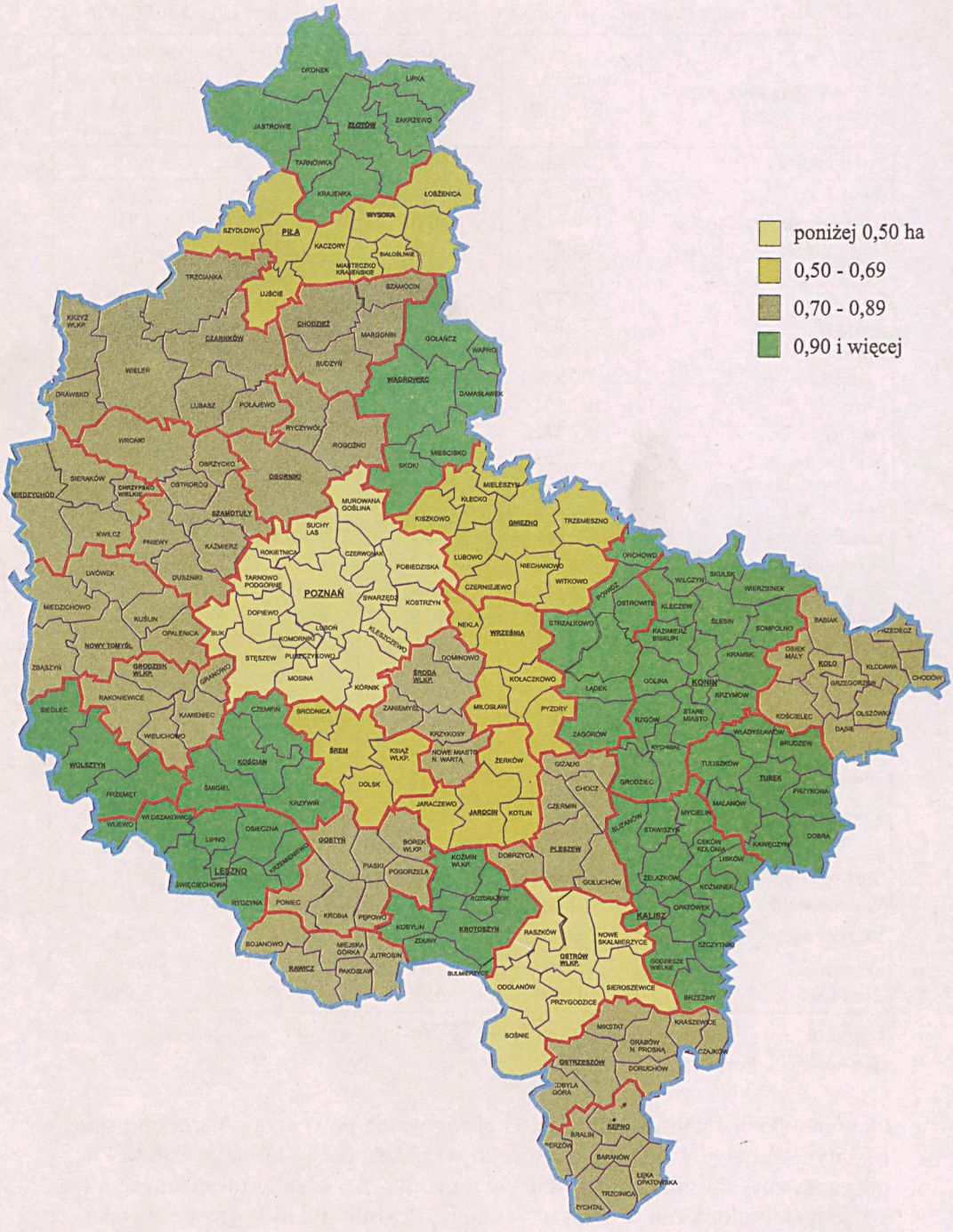
Wyszczególnienie	Województwo ogółem		Gospodarstwa indywidualne	
	ha	%	ha	%
Powierzchnia ogólna	2 982 559	100,00	1 634 288	100,00
Użytki rolne, w tym:	1 894 793	63,5	1 490 885	91,2
grunty orne	1 575 294	52,8	1 240 769	75,9
sady	18 643	0,6	14 713	0,9
łąki	224 415	7,5	179 822	11,0
pastwiska	76 441	2,6	55 581	3,4
Lasy	759 816	25,5	64 623	4,0
Pozostałe grunty i nieużytki	327 950	11,0	78 780	4,8

Źródło: Województwo wielkopolskie w 1998 r., [w:] *Ważniejsze dane o województwie, powiatach i gminach*, US, Poznań 1998.

Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej powiatów jest zróżnicowany i wynosi od 42,3% w powiecie międzychodzkim do 79,8% w powiecie kolskim. Zróżnicowanie zasobów użytków rolnych w powiatach przedstawiają tabela 2 i rys. 1.

Jako jedno z kryteriów oceny potencjału rolnictwa w poszczególnych powiatach zastosowano wskaźnik wielkości powierzchni użytków rolnych (ha na jednego mieszkańca). Średnio na jednego mieszkańca województwa przypada 0,56 ha użytków rolnych, podczas gdy w Polsce wskaźnik ten wynosi 0,48. W województwie wielkopolskim w powiatach grodzkich wskaźnik ten wynosi od 0,01 do 0,04 ha na jednego mieszkańca, a w powiatach ziemskich od 0,44 do 1,45. Tylko w powiecie ostrowskim powierzchnia użytków rolnych na jednego mieszkańca jest niższa od średniej krajowej. Zasoby użytków rolnych na jednego mieszkańca dwukrotnie wyższe niż średnia w kraju występują w powiatach: kaliskim, kościańskim, krotoszyńskim, leszczyńskim, słupeckim i wągrowieckim. Duże zasoby użytków rolnych potwierdzają rolniczy charakter województwa wielkopolskiego.

Znaczny wpływ na wyniki rolnictwa, przede wszystkim na uprawy roślin, mają warunki przyrodnicze. Klimat województwa wielkopolskiego należy do strefy klimatu umiarkowanego w obszarze wzajemnego przenikania się wpły-

Rys. 1. Powierzchnia użytków rolnych (ha) na jednego mieszkańca w powiatach województwa wielkopolskiego

Tabela 2. Użytkowanie gruntów w powiatach województwa wielkopolskiego (stan z 30.06.1998 r.)

Wyszczególnienie	Powierzchnia ogólna (ha)	Udział w powierzchni ogólnej (%)		Powierzchnia użytków rolnych (ha na 1 mieszkańca)
		użytki rolne	lasy	
Wielkopolska	**2 982 559**	**63,5**	**25,5**	**0,57**
Chodzieski	67 971	54,8	35,8	0,79
Czarnkowsko-trzcianecki	180 819	40,8	51,2	0,84
Gnieźnieński	125 434	73,9	14,3	0,66
Gostyński	81 034	77,3	14,2	0,82
Grodziski	64 372	67,6	23,9	0,90
Jarociński	58 770	71,4	18,6	0,59
Kaliski	116 002	71,8	19,7	1,03
Kępiński	60 839	72,3	19,3	0,79
Kolski	101 103	79,8	10,7	0,88
Koniński	157 871	70,4	15,7	0,93
Kościański	72 253	76,7	12,9	1,45
Krotoszyński	71 423	72,4	18,4	1,36
Leszczyński	79 717	65,7	24,3	1,10
Międzychodzki	73 666	42,3	45,4	0,85
Nowotomyski	101 167	52,9	38,6	0,75
Obornicki	71 265	59,3	31,4	0,77
Ostrowski	117 515	60,9	27,8	0,44
Ostrzeszowski	77 237	56,9	33,9	0,80
Pilski	126 797	59,5	28,7	0,55
Pleszewski	71 191	72,3	19,2	0,83
Poznański	189 961	62,2	22,3	0,48
Rawicki	55 323	76,6	14,9	0,71
Słupecki	83 791	74,8	14,4	1,05
Szamotulski	111 955	59,7	31,3	0,78
Średzki	62 318	74,5	16,3	0,85
Śremski	57 468	68,9	19,9	0,68
Turecki	92 940	67,3	21,9	0,73
Wągrowiecki	104 080	70,6	18,9	1,08
Wolsztyński	68 751	58,9	30,0	0,74
Wrzesiński	70 419	71,9	18,7	0,68
Złotowski	166 091	45,6	44,5	1,08

Źródło: Województwo wielkopolskie w 1998 r., [w:] *Ważniejsze dane o województwie, powiatach i gminach*, US, Poznań 1998.

wów morskich i kontynentalnych. Oddziaływanie powietrza polarno-morskiego i kontynentalnego w zasadniczy sposób wyznacza cechy klimatu. Jest to klimat odznaczający się zmiennymi stanami pogody. Z badań prowadzonych przez stacje meteorologiczne w Kaliszu, Koninie, Lesznie, Pile i Poznaniu wynika, że różnice klimatyczne pomiędzy poszczególnymi rejonami województwa są nieznaczne.

Tabela 3. Średnie wieloletnie wybranych cech klimatycznych na terenie województwa wielkopolskiego

Miasto	Średnia temperatura powietrza (°C)	Względna wilgotność powietrza (%)	Zachmurzenie nieba (%)	Roczna suma opadów (mm)	Średnia prędkość wiatru (m/s)
Piła	7,6	81	56	546	3,4
Poznań	8,0	78	65	528	4,0
Koło	7,9	80	64	538	2,9
Leszno	8,1	81	67	539	3,4
Kalisz	7,8	81	65	517	2,9

Źródło: M. Szeremietiew, Ogólna charakterystyka geograficzna, [w:] *Raport o stanie środowiska w Wielkopolsce w latach 1997-1998*, t. 1, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Poznań 1999, s. 13.

Czynnikiem klimatycznym najbardziej różnicującym poszczególne rejony są opady atmosferyczne[2]. Korzystnymi cechami środowiska przyrodniczego w całej Wielkopolsce są rzeźba terenu, średnia temperatura powietrza oraz długość okresu wegetacyjnego. Duże zróżnicowanie przestrzenne występuje w zakresie jakości gleb na gruntach rolnych (rys. 2). Gleby klas najmniej urodzajnych (V–VI) zajmują 625 tys. ha, co stanowi prawie 40% gruntów ornych w województwie wielkopolskim. Ponad połowę ogółu gruntów rolnych z niskourodzajnymi glebami klas V i VI ma 8 powiatów: czarnkowsko-trzcianecki, kaliski, kępiński, koniński, ostrowski, ostrzeszowski, turecki, wolsztyński (tabela 4).

Ocenę punktową warunków przyrodniczych w poszczególnych gminach w Polsce opracowano w IUNG w Puławach[3]. Przyjęto następującą skalę oceny jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej gmin:

- do 49,9 pkt. – warunki bardzo niekorzystne,
- 50,0 – 59,9 pkt. – warunki niekorzystne,
- 60,0 – 69,9 pkt. – warunki średnio korzystne,
- 70,0 – 79,9 pkt. – warunki korzystne,
- 80,0 pkt. i więcej – warunki bardzo korzystne.

W gminach województwa wielkopolskiego wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej przedstawia się następująco:

- warunki bardzo niekorzystne – 33 gminy,
- warunki niekorzystne – 58 gmin,
- warunki średnio korzystne – 74 gminy,
- warunki korzystne – 41 gmin,

[2] M. Szeremietiew, Ogólna charakterystyka geograficzna, [w:] *Raport o stanie środowiska w Wielkopolsce w latach 1997-1998*, t. 1, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Poznań 1999.

[3] *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, red. T. Witek, IUNG, Puławy 1993.

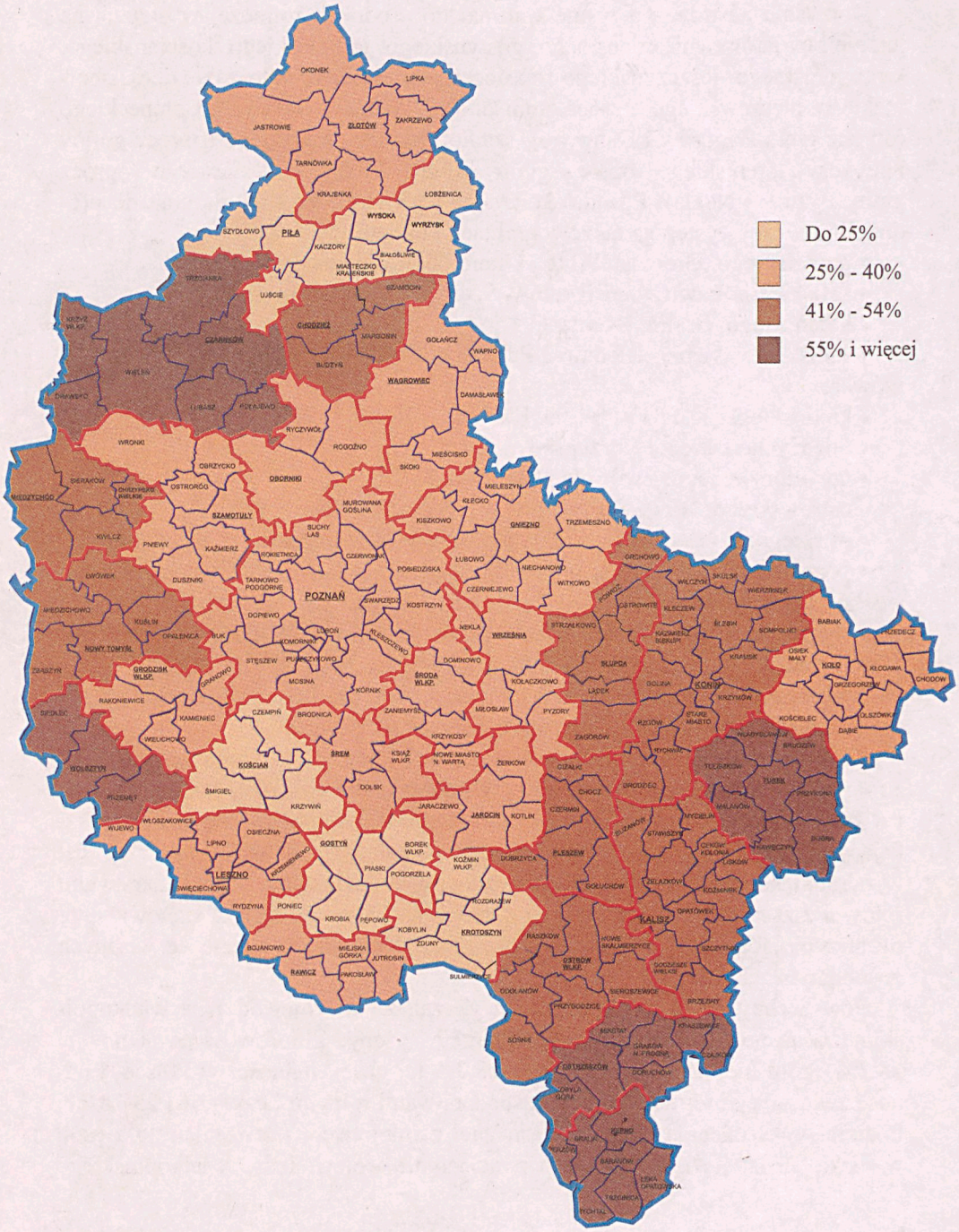
Tabela 4. Jakość przestrzeni produkcyjnej w województwie wielkopolskim

Powiat	Udział gleb niskourodzajnych (V–VI klasa) w ogólnej powierzchni gruntów rolnych (%)	Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (pkt.)
Chodzieski	46	52,7–62,5
Czarnkowsko-trzcianecki	68	46,5–52,5
Gnieźnieński	30	62,6–82,7
Gostyński	11	76,2–95,1
Grodziski	33	55,3–76,3
Jarociński	27	69,1–79,4
Kaliski	52	43,3–80,6
Kępiński	57	54,9–63,0
Kolski	36	49,7–90,4
Koniński	53	45,0–69,8
Kościański	23	63,4–79,0
Krotoszyński	20	63,0–93,1
Leszczyński	35	53,9–81,8
Międzychodzki	49	54,3–63,8
Nowotomyski	49	42,7–73,2
Obornicki	30	65,6–75,0
Ostrowski	52	45,3–71,8
Ostrzeszowski	85	41,7–49,4
Pilski	22	44,2–73,8
Pleszewski	41	46,5–84,3
Poznański	28	44,4–81,8
Rawicki	37	57,2–82,1
Słupecki	41	44,7–68,8
Szamotulski	27	62,2–78,4
Średzki	34	50,7–75,6
Śremski	28	57,6–75,8
Turecki	71	46,7–62,2
Wągrowiecki	33	42,3–75,2
Wolsztyński	64	54,0–54,8
Wrzesiński	33	47,7–78,4
Złotowski	39	48,9–67,9

Źródło: *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, red. T. Witek, IUNG, Puławy 1993.

- warunki bardzo korzystne – 18 gmin,
- brak danych – 2 gminy.

Ocenę jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej według powiatów przedstawia tabela 4. Najniższy wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej mają gminy: Czajów w powiecie ostrzeszowskim (41,7 pkt.) oraz Miedzichowo w powiecie nowotomyskim (42,7 pkt.). Natomiast najwyższy wskaźnik jest w gminach: Pogorzela (95,1 pkt.) i Pępowo w powiecie gostyńskim (92,1 pkt.).

Rys. 2. Udział gleb klas nisko wydajnych w ogólnej powierzchni gruntów ornych w powiatach województwa wielkopolskiego

Korzystne i bardzo korzystne warunki do produkcji rolniczej występują na terenie powiatów: gnieźnieńskiego, gostyńskiego, jarocińskiego, kościańskiego, krotoszyńskiego, leszczyńskiego (oprócz gmin: Wijewo, Włoszakowice), obornickiego, pleszewskiego (oprócz gmin Chocz i Gizałki), rawickiego, słupeckiego (oprócz gmin Zagórów i Ostrowie), szamotulskiego, średzkiego (oprócz gminy Krzykosy), śremskiego (oprócz gminy Książ Wlkp.), wrzesińskiego (oprócz gmin: Pyzdry i Nekla). Ponadto korzystne i bardzo korzystne warunki do produkcji rolniczej występują także w gminach powiatów:

- grodziskiego: Grodzisk Wlkp., Granowo, Kamieniec,
- kaliskiego: Stawiszyn, Blizanów, Szczytniki, Żelazków,
- kępińskiego: Bralin, Rychtal,
- kaliskiego: Dębie, Kłodawa, Przedecz, Chodów, Grzegorzewo, Koło, Olszówka,
- konińskiego: Kleczew, Ślesin, Kazimierz Biskupi, Wilczyn,
- międzychodzkiego: Chrzypsko Wielkie,
- nowotomyskiego: Lwówek, Opalenica, Kuślin,
- ostrowskiego: Nowe Skalmierzyce, Odolanów, Ostrów Wlkp.,
- pilskiego: Łobżenica, Ujście, Wyżysk, Wysoka, Białośliwie, Szydłowo,
- poznańskiego: wszystkie gminy oprócz Puszczykowa, Mosiny, Murowanej Gośliny i Czerwonaka,
- wągrowieckiego: Gołańcz, Damasławek, Mieścisko, Wapno,
- złotowskiego: Krajenka, Okonek, Lipka i Tarnówka.

Niekorzystne i bardzo niekorzystne warunki do produkcji rolniczej mają powiaty: czarnkowsko-trzcianecki, ostrzeszowski, wolsztyński.

Kolejnym zasobem rolnictwa jest potencjał ludzki. Za ludność związaną z rolnictwem uważa się użytkowników gospodarstw rolnych, działek rolnych i właścicieli zwierząt gospodarskich oraz członków ich rodzin faktycznie mieszkających z tymi użytkownikami. Natomiast kategoria ludności rolniczej jest wyodrębniana spośród ludności powiązanej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi z zastosowaniem kryterium dochodów. Ludność rolniczą stanowią osoby utrzymujące się wyłącznie lub głównie z dochodów z pracy we własnych gospodarstwach rolnych[4].

Powszechny spis rolny z 1996 r. wykazał, że w województwie wielkopolskim związane z rolnictwem były 959 273 osoby. Zbiorowość ta stanowiła 28,7% ogółu ludności województwa i 8,3% tej grupy ludności w Polsce. Ludność związana z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi liczyła 664 237 osób. Poziom wykształcenia ludności związanej z rolnictwem jest ustalany dla osób w wieku 15 lat i więcej. W 1996 r. na terenie województwa wielkopolskiego

[4] L. Nowak, Uwagi metodyczne, [w:] *Ludność związana z rolnictwem*, cz. 2, GUS, Warszawa 1997, s. 15.

grupa ta liczyła 723 664 osoby (8,2% populacji krajowej). Strukturę ludności związanej z rolnictwem według poziomu wykształcenia przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Ludność w wieku 15 lat i więcej mieszkająca w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego w województwie wielkopolskim według poziomu wykształcenia (%) w 1996 r.

Wykształcenie	Rolnictwo ogółem	Rolnictwo indywidualne	Polska – rolnictwo ogółem
Wyższe	2,7	2,0	2,8
Średnie zawodowe	1,3	1,0	1,6
Średnie ogólnokształcące	14,4	13,2	14,5
Zasadnicze zawodowe	3,7	3,0	4,1
Podstawowe ukończone	32,4	32,4	28,5
Podstawowe nieukończone	41,7	44,4	41,3
Bez wykształcenia	3,8	4,0	7,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykształcenie osób w wieku 15 lat i więcej związanych z gospodarstwami rolnymi przedstawiało się następująco: wyższe – 2,7%, średnie i policealne – 19,4%, zasadnicze zawodowe – 32,4%, podstawowe – 41,7%, niepełne podstawowe 3,8%. Powyższe dane wyraźnie wskazują na niski poziom wykształcenia ludności związanej z gospodarstwami rolnymi. Wykształcenie ludności związanej z rolnictwem w województwie nie różni się znacząco od poziomu wykształcenia tej grupy ludności w kraju. Tylko grupa osób bez wykształcenia podstawowego w województwie jest mniejsza o 3,4%, a grupa osób z wykształceniem zasadniczym jest większa o 3,9% od średniej krajowej. Osoby z wykształceniem rolniczym stanowiły 30,1% tej ludności, w tym z: wyższym rolniczym – 0,6%; średnim rolniczym – 5,3%, natomiast kurs rolniczy ukończyło 6,9% tej grupy ludności. Należy podkreślić, że niski poziom wykształcenia ludności związanej z rolnictwem będzie niekorzystnie oddziaływać na tempo modernizacji rolnictwa. Zmniejsza także możliwość szerokiego rozwinięcia pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi.

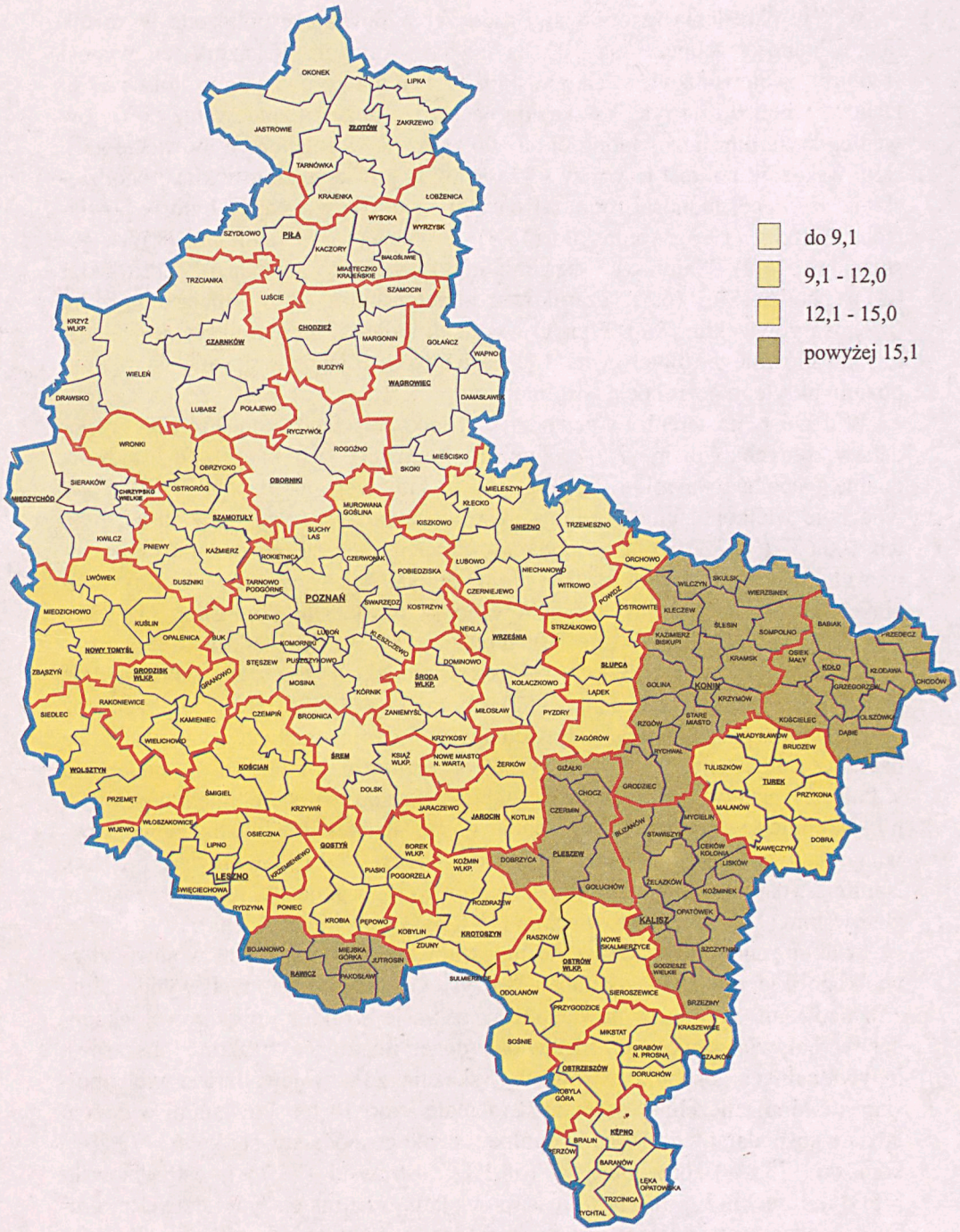
W 1996 r. w województwie ludność rolnicza liczyła 190 619 osób, w tym w indywidualnych gospodarstwach rolnych 179 623 osoby[5]. Największa zbiorowość ludności rolniczej występuje w powiatach: kaliskim, konińskim, kolskim i tureckim (tabela 6). Ludność rolnicza w województwie stanowi 9,4% tej grupy społecznej w Polsce oraz 19,9% ogółu ludności związanej z rolnictwem w województwie.

[5] *Polska w nowym podziale terytorialnym*, GUS, Warszawa 1998.

Tabela 6. Ludność w wieku 15 lat i więcej w gospodarstwach domowych z użytkownikiem indywidualnych gospodarstw rolnych według źródeł utrzymania w 1996 r.

Wyszczególnienie	Ogółem ludność	Utrzymujący się		Razem ludność rolnicza	Utrzymujący się dodatkowo z pracy w gospodarstwie	Liczba osób na 100 ha UR
		wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym	głównie z pracy w gospodarstwie rolnym			
Wielkopolska	495 765	164 411	15 212	179 623	172 660	12,1
Kalisz	2 330	523	63	586	898	23,4
Konin	2 515	278	18	296	1 297	13,0
Leszno	886	138	6	144	319	12,0
Poznań	1 587	485	56	541	521	7,8
Powiaty ziemskie						
Chodzieski	5 119	1 353	160	1 513	1 967	6,5
Czarnkowsko-trzcianecki	15 807	3 919	408	4 327	6 538	7,7
Gnieźnieński	15 633	6 237	535	6 772	4 344	9,8
Gostyński	15 851	6 068	543	6 611	4 322	15,0
Grodziski	11 544	3 432	428	3 860	4 143	13,0
Jarociński	11 752	3 959	189	4 148	4 155	13,9
Kaliski	36 089	14 300	1 215	15 515	11 842	19,6
Kępiński	11 193	4 382	238	4 620	5 469	11,0
Kolski	27 966	11 145	800	11 945	9 334	15,4
Koniński	45 886	15 239	1 125	16 364	16 812	15,5
Kościański	11 543	4 071	405	4 476	3 493	13,4
Krotoszyński	16 152	5 882	511	6 393	4 762	14,4
Leszczyński	12 872	3 940	5 671	4 507	4 252	12,6
Międzychodzki	5 029	1 669	200	1 869	1 793	8,2
Nowotomyski	12 861	3 205	575	3 780	4 657	9,8
Obornicki	6 188	2 152	225	2 377	1 796	8,4
Ostrowski	27 827	8 346	564	8 910	11 644	14,4
Ostrzeszowski	18 592	5 155	628	5 783	7 725	14,0
Pilski	12 253	4 048	473	4 521	3 831	8,5
Pleszewski	16 565	5 984	520	6 504	5 523	15,4
Poznański	20 269	6 650	867	7 517	5 843	9,7
Rawicki	12 951	4 569	442	5 011	4 010	15,3
Słupecki	17 497	6 364	495	6 859	6 108	12,3
Szamotulski	12 098	3 773	323	4 096	4 390	9,8
Śremski	7 438	2 575	180	2 755	2 323	11,1
Średzki	8 218	2 916	332	3 248	2480	9,1
Turecki	26 076	7 570	469	8 039	12 129	13,0
Wągrowiecki	10 698	3 902	448	4 350	2 781	8,2
Wolsztyński	13 195	3 655	334	3 989	4 789	12,6
Wrzesiński	10 824	3 443	472	3 915	3 335	10,7
Złotowski	9 464	3 030	395	3 425	3 035	6,1

Źródło: *Polska w nowym podziale terytorialnym*, GUS, Warszawa 1998 oraz obliczenia własne.

Rys. 3. Ludność rolnicza na 100 ha użytków rolnych w powiatach województwa wielkopolskiego (osób/100 ha u.r.)

W celu określenia zasobów siły roboczej w powiatach obliczono wskaźnik liczby ludności rolniczej na 100 ha użytków rolnych. Wskaźnik ten wynosi średnio w województwie wielkopolskim 12,1, a dla porównania w Polsce 12,8. Dane w tabeli 6 i na rys. 3 wskazują na bardzo duże zróżnicowanie powiatów według kryterium liczby ludności na 100 ha użytków rolnych. W powiecie kaliskim wskaźnik ten jest trzy razy wyższy niż w powiecie złotowskim i chodzieskim. Najwięcej ludności rolniczej na 100 ha użytków rolnych było w powiatach: kaliskim (19,6), konińskim (15,5), kolskim (15,4), rawickim (15,3), gostyńskim (15,0). Najniższy wskaźnik odnotowano w powiatach: złotowskim (6,1), chodzieskim (6,5), czarnkowsko-trzcianeckim (7,7), międzychodzkim (8,2), wągrowieckim (8,2). Wysoki wskaźnik ludności utrzymującej się wyłącznie lub głównie z rolnictwa na 100 ha użytków rolnych wskazuje na wysoki poziom ukrytego bezrobocia w rolnictwie.

W 1996 r. na terenie województwa wielkopolskiego było 234 670 gospodarstw rolnych ogółem (7,6% populacji krajowej), w tym 150 982 indywidualne gospodarstwa rolne (7,4% populacji krajowej; por. tabela 7). W województwie wielkopolskim dominują małe gospodarstwa rolne – do 10 ha; było ich 100 632 (66,7% ogółu gospodarstw). Szacuje się, że gospodarstwa te zajmowały 32% powierzchni użytków rolnych. Największą zbiorowość indywidualnych gospodarstw rolnych odnotowano w powiatach: konińskim (14 224), kaliskim (11 291), kolskim (9476), tureckim (8419), ostrowskim (8351). Najmniej takich podmiotów było w powiatach grodzkich oraz ziemskich: międzychodzkim (1562), chodzieskim (1662), obornickim (1939) (tabela 7). Przeciętna powierzchnia gospodarstwa indywidualnego w województwie wynosiła 9,4 ha użytków rolnych i jest o 2,4 ha wyższa od przeciętnej wielkości gospodarstwa w Polsce. Także w tym zakresie występują znaczne różnice pomiędzy powiatami. Najmniejszą średnią powierzchnię gospodarstw indywidualnych mają powiaty: kaliski (6,8 ha), koniński (7,0 ha), turecki (7,0 ha), ostrowski (7,1 ha). Natomiast największa średnia powierzchnia tych gospodarstw jest w powiatach: złotowskim (18,1 ha), wągrowieckim (15,8 ha) i średzkim (14,3 ha).

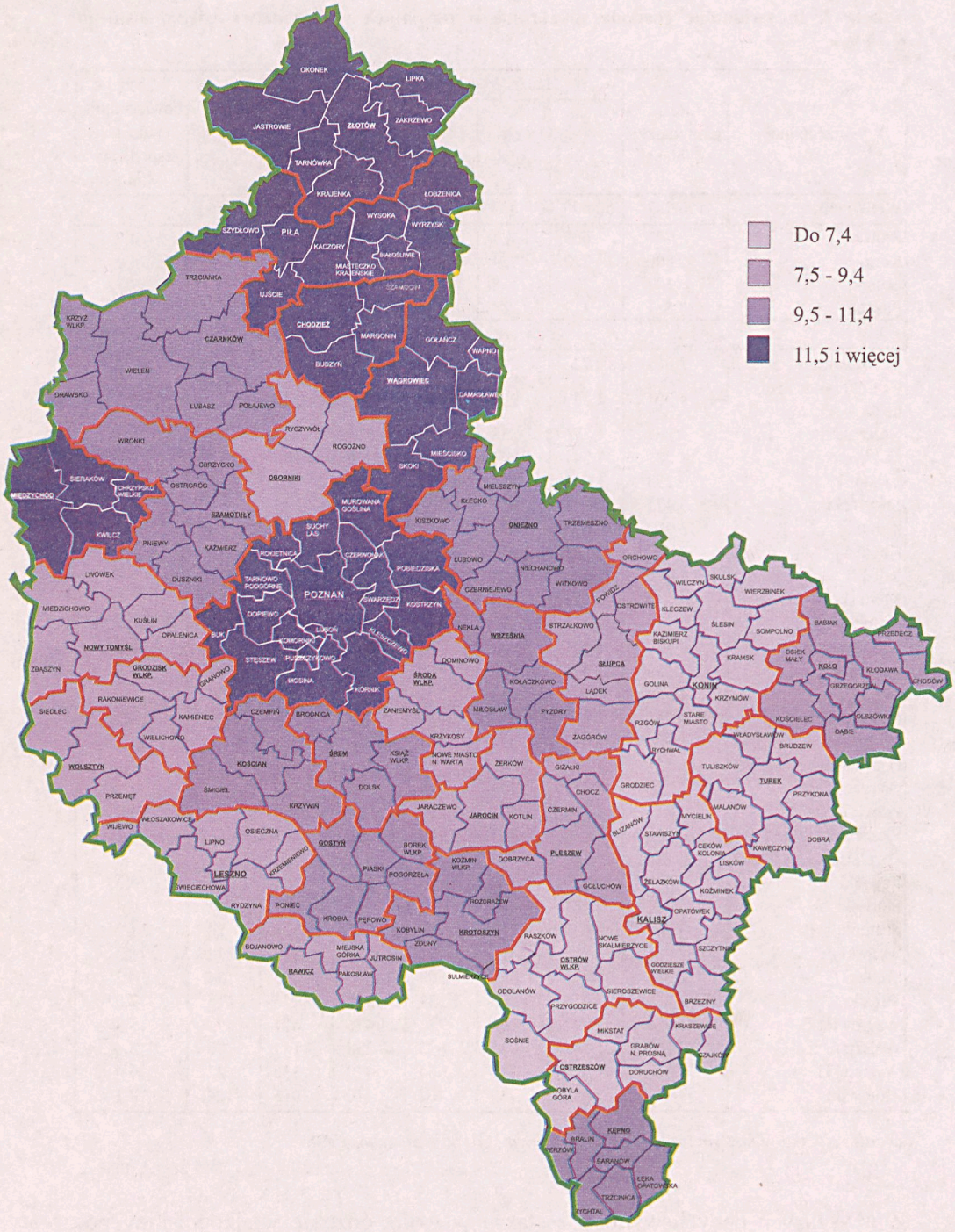
Strukturę agrarną w rolnictwie indywidualnym w powiatach województwa wielkopolskiego przedstawia tabela 8 i rys. 4. Z danych tej tabeli wynika silne zróżnicowanie pomiędzy powiatami w zakresie struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych. Przedstawione dane, ilustrujące strukturę obszarową indywidualnych gospodarstw rolnych, wskazują, że w województwie wielkopolskim dominują liczebnie gospodarstwa małe – do 10 ha. Powiatami o dużym udziale gospodarstw do 10 ha w ogólnej liczbie gospodarstw są: kolski (73,7%), koniński (78,8%), nowotomyski (68,1%), ostrowski (75,7%), ostrzeszowski (75,3%), turecki (79,7%). Natomiast powiatami o najmniejszym udziale tej grupy gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw są: wągrowiecki (41,3%), złotowski (47,0%), obornicki (49,8%), gnieźnieński (46,8%), średzki (52,3%).

Tabela 7. Indywidualne gospodarstwa rolne w powiatach województwa wielkopolskiego w 1996 r.

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw ogółem	Liczba gospodarstw o powierzchni (ha)						Przeciętna powierzchnia jednego gospodarstwa (ha)
		1,01–4,99	5,00–9,99	10,00–14,99	15,00–19,99	20,00–49,99	50,00 i więcej	
Wielkopolska	150 982	60 800	39 832	27 053	12 079	10 202	1016	9,4
Kalisz	780	603	137	24	10	6	–	3,7
Konin	890	722	124	28	11	–	3	4,0
Leszno	303	222	38	14	10	14	5	13,2
Poznań	511	317	84	41	33	28	8	8,5
Powiaty ziemskie								
Chodzieski	1 662	728	242	248	173	240	31	12,4
Czarnkowsko-trzcianecki	4 961	2 230	902	730	456	566	77	10,7
Gnieźnieński	4 768	1 376	858	1 069	613	792	60	13,7
Gostyński	4 295	1 341	1 247	1 165	334	183	25	9,9
Grodziski	3 283	1 243	813	733	299	181	14	9,1
Jarociński	3 471	1 553	694	754	288	173	9	8,0
Kaliski	11 291	4 646	4 372	1 637	446	186	4	6,8
Kępiński	4 122	1 651	1 070	858	305	214	24	9,8
Kolski	9 476	3 634	3 353	1 549	564	363	1	7,8
Koniński	14 244	6 471	4 743	1 958	656	374	22	7,0
Kościański	3 249	1 152	663	777	374	273	10	10,1
Krotoszyński	4 517	1 431	1 032	1 283	484	291	16	9,8
Leszczyński	3 523	1 372	833	718	335	246	19	9,4
Międzychodzki	1 562	596	242	303	182	206		14,0
Nowotomyski	4 051	1 842	916	634	264	274	21	8,7
Obornicki	1 939	634	331	374	259	308		13,2
Ostrowski	8 351	4 231	2 097	1 226	495	281	21	7,1
Ostrzeszowski	5 533	2 414	1 754	934	282	132	17	7,4
Pilski	3 816	1 309	605	752	518	562	70	14,3
Pleszewski	4 875	1 917	1 444	899	374	229	12	8,3
Poznański	6 220	2 582	1 069	1 982	681	721	85	11,8
Rawicki	3 862	1 229	1 148	864	270	156	15	9,2
Słupecki	5 611	2 061	1 645	1 046	432	385	42	9,4
Szamotulski	3 707	1 432	740	798	385	328	24	11,2
Śremski	2 086	745	412	421	266	224	18	11,2
Średzki	2 381	793	453	500	306	295	34	14,3
Turecki	8 419	3 616	3 094	1 139	380	175	15	7,0
Wągrowiecki	3 286	911	446	711	476	671	71	15,8
Wolsztyński	3 762	1 646	1 014	673	238	171	20	8,4
Wrzesiński	3 324	1 154	778	664	370	336	22	10,4
Złotowski	3 051	996	439	467	410	615	124	18,1

Źródło: *Polska w nowym podziale terytorialnym*, GUS, Warszawa 1998.

Z powyższych danych wynika, że także w województwie wielkopolskim, podobnie jak w większości województw w kraju, jednym z warunków poprawy

Rys. 4. Przeciętna powierzchnia gospodarstw w powiatach województwa wielkopolskiego (ha)

efektywności i konkurencyjności rolnictwa jest przekształcanie jego struktury obszarowej.

Zróżnicowanie struktury obszarowej gospodarstw rolnych wskazuje, że w planowanych programach rozwoju obszarów wiejskich województwa należy wydzielić odmienne priorytety dla obszarów o dużym rozdrobnieniu gospodarstw i dla obszarów o stosunkowo racjonalnej strukturze agrarnej. Oczywiście w odniesieniu do pierwszej grupy obszarów wiejskich najważniejszym zadaniem do rozwiązania będzie stworzenie ludności rolniczej warunków do pracy poza rolnictwem. Dla drugiej grupy obszarów priorytetem będzie przede wszystkim modernizacja i unowocześnianie gospodarstw rolnych.

Następnym czynnikiem przyjętym do scharakteryzowania potencjału rolnictwa w poszczególnych powiatach jest intensywność produkcji. Jako mierniki tej intensywności przyjęto: udział pszenicy i buraków cukrowych w strukturze zasiewów oraz obsadę bydła i trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych (tabela 9). Udział w strukturze zasiewów tych dwóch roślin uprawnych cechujących rolnictwo intensywne wykazuje także znaczne zróżnicowanie przestrzenne. W powiecie gostyńskim pszenica i buraki cukrowe stanowią łącznie w strukturze zasiewów 32,3%, a w powiecie ostrzeszowskim 6,0%. Województwo wielkopolskie charakteryzuje się bardzo dużą obsadą trzody chlewnej, która wynosi 221 szt. na 100 ha użytków rolnych (w Polsce wskaźnik ten wynosi 97). Obsadę trzody chlewnej poniżej średniej krajowej mają powiaty grodzkie (Kalisz, Konin, Poznań) oraz powiaty ziemskie: kolski i turecki. W powiecie gostyńskim jest najwyższa w kraju obsada trzody chlewnej.

Z przedstawionych danych wynika, że rolnictwo województwa wielkopolskiego cechuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Występują znaczące różnice w: zasobach użytków rolnych na jednego mieszkańca, zasobach pracy – liczebności ludności rolniczej, strukturze agrarnej, intensywności produkcji. Są powiaty, w których występują jednocześnie bardzo korzystne warunki naturalne, dobra jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz korzystna struktura agrarna. Często rolnictwo w tych powiatach cechuje się najwyższymi parametrami w skali kraju. Takie są np. powiaty: gostyński, krotoszyński, rawicki. Jednak są i powiaty o warunkach naturalnych znacznie mniej korzystnych i o bardziej rozdrobnionej strukturze agrarnej niż przeciętnie w kraju. Takie są powiaty ostrzeszowski, koniński, turecki. Zatem z przytoczonych danych wynika, że województwo wielkopolskie nie jest jednorodnym regionem rolniczym. Zróżnicowanie to ma zasadniczy wpływ na dochody rolnicze i poziom zamożności ludności rolniczej.

Wspólną cechą większości powiatów jest wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym. Jest to jeden z najważniejszych problemów do rozwiązania na obszarach wiejskich województwa. W lokalnych i regionalnych programach rozwoju priorytetem staje się wielofunkcyjny rozwój terenów wiej-

Tabela 8. Struktura obszarowa indywidualnych gospodarstw rolnych w powiatach województwa wielkopolskiego w 1996 r.

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Struktura obszarowa gospodarstw (%)					
		1,01– –4,99 ha	5,00– –9,99 ha	10,00– –14,99 ha	15,00– –19,99 ha	20,00– –49,99 ha	50,00 i więcej ha
Wielkopolska	150 982	40,3	26,4	17,9	8,0	6,8	0,7
Razem	2 484	75,0	15,4	4,3	2,6	2,1	0,6
Kalisz	780	77,3	17,6	3,1	1,3	0,8	–
Konin	890	81,1	13,9	3,1	1,2	0,3	0,2
Leszno	303	73,3	12,5	4,6	3,3	4,6	1,7
Poznań	511	62,0	16,4	8,0	6,5	5,5	1,6
Powiaty ziemskie							
Chodzieski	1 662	43,80	14,56	14,92	10,41	14,44	1,87
Czarnkowsko-trzcianecki	4 961	44,95	18,18	14,71	9,19	11,41	1,55
Gnieźnieński	4 768	28,86	17,99	22,42	12,86	16,61	1,26
Gostyński	4 295	31,22	29,03	27,12	7,78	4,26	0,58
Grodziski	3 283	37,86	24,76	22,33	9,11	5,51	0,43
Jarociński	3 471	44,74	19,99	21,72	8,30	4,98	0,26
Kaliski	11 291	41,15	38,72	14,50	3,95	1,65	0,04
Kępiński	4 122	40,05	25,96	20,82	7,40	5,19	0,58
Kolski	9 476	38,35	35,38	16,35	5,95	3,83	0,14
Koniński	14 224	45,49	33,35	13,77	4,61	2,63	0,15
Kościański	3 249	35,46	20,41	23,92	11,51	8,40	0,31
Krotoszyński	4 517	31,68	22,85	27,96	10,72	6,44	0,35
Leszczyński	3 523	38,94	23,64	20,38	9,51	6,98	0,54
Międzychodzki	1 562	38,16	15,49	19,40	11,65	13,19	2,11
Nowotomyski	4 051	45,47	22,61	15,65	8,99	6,76	0,52
Obornicki	1 939	32,70	17.07	19,29	13,36	15,88	1,70
Ostrowski	8 351	50,66	25,11	14,68	5,93	3,36	0,25
Ostrzeszowski	5 533	43,63	31,70	16,88	5,10	2,39	0,31
Pilski	3 816	34,30	15,85	19,71	13,57	14,73	1,83
Pleszewski	4 875	39,32	29,62	18,44	7,67	4,70	0,25
Poznański	6 220	41,51	17,19	17,40	10,95	11,59	1,37
Rawicki	3 682	33,80	31,18	23,47	7,33	4,24	0,41
Słupecki	5 611	36,73	29,32	18,64	7,70	6,86	0,75
Szamotulski	3 707	38,63	19,96	21,53	10,39	8,85	0,65
Śremski	2 086	35,71	19,75	20,18	12,75	10,74	0,86
Średzki	2 381	33,31	19,03	21,00	12,85	12,39	1,43
Turecki	8 419	42,95	36,75	13,53	4,51	2,08	0,18
Wągrowiecki	3 286	27,72	13,57	21,64	14,49	20,42	2,16
Wolsztyński	3 762	43,75	26,95	17,89	6,33	4,55	0,53
Wrzesiński	3 324	34,72	23,41	19,98	11,13	10,11	0,66
Złotowski	3 051	32,65	14,39	15,31	13,44	20,16	4,06

Źródło: Obliczenia na podstawie *Polska w nowym podziale terytorialnym*, GUS, Warszawa 1998.

skich. Rozwój ten będzie polegać na wkomponowaniu w wiejską przestrzeń województwa nowych pozarolniczych funkcji. Rozbudowa małego przemysłu, zwłaszcza rolno-spożywczego, rzemiosła, usług na terenach wiejskich umożliwi

Tabela 9. Czynniki charakteryzujące intensywność produkcji rolniczej w powiatach województwa wielkopolskiego

Wyszczególnienie	Udział w strukturze zasiewów (%)		Obsada zwierząt (szt./100 ha)	
	pszenica	buraki cukrowe	trzoda chlewna	bydło
Wielkopolska	15,1	4,6	221	43
Kalisz	19,0	0,4	92	27
Konin	14,0	2,4	24	13
Leszno	14,0	8,2	147	22
Poznań	14,1	2,1	78	21
Powiaty ziemskie				
Chodzieski	8,0	0,4	212	32
Czarnkowsko-trzcianecki	10,7	0,7	155	36
Gnieźnieński	17,9	6,4	265	37
Gostyński	21,5	10,8	409	70
Grodziski	12,1	7,5	307	49
Jarociński	17,0	6,1	235	54
Kaliski	13,0	4,0	174	51
Kępiński	13,5	2,0	193	44
Kolski	18,9	6,2	92	48
Koniński	9,9	3,2	125	44
Kościański	12,8	7,6	248	60
Krotoszyński	19,3	9,5	323	70
Leszczyński	12,9	6,3	369	53
Międzychodzki	11,8	0,9	229	32
Nowotomyski	13,7	4,6	230	34
Obornicki	14,9	4,4	311	34
Ostrowski	13,6	2,7	178	51
Ostrzeszowski	6,0	0,0	198	58
Pilski	15,3	2,5	245	34
Pleszewski	15,2	4,1	219	44
Poznański	18,7	5,2	198	30
Rawicki	15,2	8,8	354	70
Słupecki	17,6	4,7	180	34
Szamotulski	20,6	5,6	300	38
Śremski	15,1	4,5	276	42
Średzki	16,3	5,3	255	38
Turecki	8,2	0,6	96	44
Wągrowiecki	19,5	4,1	258	34
Wolsztyński	8,9	1,3	294	52
Wrzesiński	20,2	7,6	213	46
Złotowski	11,5	0,2	112	27

Źródło: Powszechny spis rolny, 1996.

zatrudnienie ludności odchodzącej z gospodarstw rolnych. Przyspieszy to przemiany strukturalne i wpłynie na polepszenie fektywności gospodarowania

w rolnictwie[6]. Należy zauważyć, że wspólną cechą rolnictwa prawie na całym obszarze województwa wielkopolskiego jest stosunkowo wysoki poziom kultury rolnej, przejawiający się w umiejętności stosowania prawidłowej agrotechniki i zootechniki. Cecha ta jest najczęściej wymieniana jako wyróżnik rolnictwa w tym województwie[7].

Za wspólną cechę rolnictwa, stanowiącą także mocną stronę województwa, uznaje się intensywną produkcję żywca wieprzowego, rzepaku, upraw specjalnych.

W opracowaniu nie podano wyczerpującej informacji o zróżnicowaniu przestrzennym rolnictwa, przede wszystkim z powodu braku wielu danych źródłowych o podziale na powiaty i gminy. Pomimo to z przedstawionej charakterystyki zasobów rolnictwa i jego przestrzennego zróżnicowania wyłania się wniosek: rolnictwu wielkopolskiemu, podobnie jak rolnictwu w innych regionach kraju, potrzebne jest wsparcie finansowe ze środków publicznych. Wsparcie to powinno służyć:

- zwiększeniu zdolności konkurowania rolników na rynku krajowym i rynkach zagranicznych,
- poprawie sytuacji ekonomicznej ludności rolniczej (głównie przez tworzenie warunków do rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich),
- ochronie zasobów naturalnych i krajobrazu wiejskiego Wielkopolski.

Literatura

Kłodziński M., Siekierski C., Strategia rozwoju gminy podstawą tworzenia programu regionalnego i lokalnego, [w:] *Strategia rozwoju gmin wiejskich*, Wyd. SGGW, Warszawa 1997.

Nowak L., Uwagi metodyczne, [w:] *Ludność związana z rolnictwem*, cz. 2, GUS, Warszawa 1997, s. 15.

Polska w nowym podziale terytorialnym, GUS, Warszawa 1998.

Powszechny spis rolny, 1996.

Szalczyk Z., *Analiza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa i wsi w Wielkopolsce,* ODR, Sielinko 1999.

Szeremietiew M., Ogólna charakterystyka geograficzna, [w:] *Raport o stanie środowiska w Wielkopolsce w latach 199-1998*, t. 1, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Poznań 1999.

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski, red. T. Witek, IUNG, Puławy 1993.

Ważniejsze dane o województwie, powiatach i gminach, US, Poznań 1998.

[6] M. Kłodziński, C. Siekierski, Strategia rozwoju gminy podstawą tworzenia programu regionalnego i lokalnego, [w:] *Strategia rozwoju gmin wiejskich*, Wyd. SGGW, Warszawa 1997.

[7] Z. Szalczyk, *Analiza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa i wsi w Wielkopolsce*, ODR, Sielinko 1999.

ZOFIA SZALCZYK

DIFFERENTIATION OF PRODUCTION CONDITIONS AND AGRICULTURAL RESOURCES IN GREATER POLAND

Summary

The article tries to characterises the basic resources of agriculture (land, natural environment, labour, agrarian structure) in the province of Greater Poland in the period prior to its establishment. The aim of the article is to show similarities and differences in the agricultural resources of the province of Greater Poland in the spatial approach. Identification of differences in those resources will make it possible to determine the problems of agriculture and the rural areas. It may be helpful in the construction of development strategies and programmes in the discussed field at different administrative levels. The author used the materials from: Statistical Office in Poznań, Local Data Bank of the Central Statistical Office, Common Agricultural Census of 1996 and the data from the Institute of Cultivation, Fertilisation and Soil Sciences in Puławy.

